

Relacje z prawdą i dobrem jako cel pedagogiki tomizmu konsekwentnego

Rzeczywistość jest pierwsza! Rzeczywistość identyfikuje się poprzez metafizykę! Te proste twierdzenia, często przypominane przez Profesora Mieczysława Gogacza określają i porządkują sposób uprawiania filozofii, filozofii realistycznej wskazującej na byty. Taki też pozostaje tomizm konsekwentny. Z tej pozycji należałoby rozpocząć ujęcie pedagogiki, której cel wskazuje na człowieczeństwo przejawiające się poprzez działalność intelektualną osób oraz ich wolne decyzje.

Zgodnie z propozycją M. Gogacza pedagogika, dotycząc zasad wychowania i wykształcenia, sytuuje się w grupie nauk filozoficznych, jako że wskazuje na przyczyny proporcjonalnych sobie skutków. Stanowi ona również autonomiczną dziedzinę filozofii ze względu na swój przedmiot – zasady uzyskiwania usprawnień wychowujących i kształcących¹.

Tradycja filozofii klasycznej, wraz z systemem filozofii św. Tomasza z Akwinu, każe nam pamiętać o zasadniczej roli, jaką w dziedzinie kształcenia i wychowania człowieka odgrywa nawiązywanie właściwych relacji między osobami wychowawcy i wychowanka. Gdzie na drodze doskonalenia celem staje się uzyskiwanie sprawności i cnót gwarantujących skuteczność oraz radość z wykonywanych działań.

Szczegółowe określenie zasad pedagogiki staje się wręcz wezwaniem dla nauczających do wierności prawdzie i dobru w osobach nauczanych. Takie postępowanie ma pomagać prowadzonym wychowankom, by poprzez kształcenie i wychowanie nabywali oni sprawności i cnót, zmieniali swoje myślenie i postępowanie, w konsekwencji zaś chronili wartości rozumiane jako wzajemne

---

¹ Por. Pełka D., Pedagogika jako dyscyplina filozoficzna w ujęciu Mieczysława Gogacza, w: *Studia Philosophiae Christianae*, Warszawa 2006 z.2, 87-94.

powiązania osób, unikając w kulturze tego co fałszywe i błędne oraz otwierali się na prawdę i dobro w bytach.

Tak rozumiana pedagogika sytuuje nas w środowisku osób, gdzie zabiegamy o rozwijanie i podtrzymywanie wzajemnych relacji. Wówczas nie projektujemy na sposób idealizmu swego powołania czy misji, lecz rozpoznajemy nasze relacje z innymi osobami, wśród których cenimy i wybieramy te, które opierają się na prawdzie i dobru. Jest możliwe dzięki sprawności intelektu i woli, jak również sferze uczuciowej, co wskazuje na właściwy cel kształcenia i wychowania. Dzieje się to wówczas, gdy pedagogikę powiążemy z antropologią filozoficzną i etyką, a oprzemy na filozofii bytu - podstawie realizmu.

Rzeczywiste i realne jest to, co w sobie zawiera wewnętrzne powody tego, że jest i czym jest² - to rozróżnienie ma zasadnicze znaczenie w koncepcjach etycznych i pedagogicznych, których metafizyka jest źródłem. Poprzez rzutowanie na kulturę otaczającą człowieka, gdzie on sam ją wytwarza, decyduje o zgodności prawdy z bytem czy kultury z naturą. W przypadku kształcenia i wychowania za pomocą kultury, często następuje mylenie przedmiotów na jakie są wrażliwe poszczególne władze poznawcze człowieka³, dlatego też odrzucenie filozofii bytów wraz z jej realnością skierowuje nas ku idealizmowi i oddala od rzeczywistości, a więc i od prawdy, niszcząc przez to kulturę, wręcz czyniąc ją antyludzką. Dlatego też w ramach tomizmu konsekwentnego, pedagogika staje się metafizyką kształcenia i wychowania, wierną prawdzie o człowieku, zgodnie z którą wskazuje się na wybór działań mających chronić osoby, ich wzajemne powiązania w środowisku gdzie oprócz ludzi sytuuje się również Byt Pierwszy - Bóg.

Filary realistycznej pedagogiki

Pedagogika jest obszarem, gdzie wyniki rozumowań przekładają się na bezpośrednie działania, nauczający więc nie może sobie pozwolić na kierowanie nauczanych do fałszu i fikcji, czy też do świata wirtualnego, nawet jeżeli takie

---

² M. Gogacz, *Ku etyce chronienia osób*, Warszawa 1991r., s. 46.

³ Tenże, *Elementarz metafizyki*, Warszawa 1998, s.88.

działania i poglądy przeważają w kulturze. Jest to często trudne, wymaga wręcz cnoty męstwa ze strony wychowawcy na którym spoczywa odpowiedzialność za powierzone mu osoby.

Profesor Gogacz zauważa, iż myślenie metafizyką św. Tomasza to identyfikowanie w bytach jednostkowych tego, że są i czym są, jako istnienia i istoty, pełniących w bycie rolę przyczyn wewnętrznych, od których należy zacząć analizę metafizyczną.⁴ Niezbędne jest zatem w pedagogice odniesienie do bytów za pomocą zdań metafizyki, zdań o człowieku, kim jest i jaka jest jego struktura. Możliwe jest wówczas wychwycenie w nim elementów podlegających kształceniu i wychowaniu. Dlatego też w antropologii filozoficznej – pierwszym z filarów pedagogiki, następuje rozpoznanie i akceptacja istnienia jako wewnętrznej przyczyny urealniającej człowieka. Możliwe staje się bliższe ukazanie bogatej struktury jego istoty jako duszy rozumnej, wraz z poznającym intelektem decydującą wolą, materii podmiotującej oraz współstanowiącej ciało wraz z przypadłościami fizycznymi.⁵

Realistyczna pedagogika czerpie zatem z metafizyki człowieka informacje w kierunku odpowiedzi na pytanie: co można usprawnić, wykształcić i wychować ?

Dlatego też stwierdza się, że istnienie i istota, jako pryncypia człowieka nie podlegają wpływowi ludzkich działań, podobnie jak przejawy istnienia. Natomiast na poziomie relacji istnieniowych, zwłaszcza tych łączących osoby, możliwy jest wpływ w ich warstwie istotowej ze strony człowieka, który może je chronić lub niszczyć. Stanowi to pole do usprawnień w obszarze elementów przejawiających duszę i relacji jakich są przyczyną. Intelekt bowiem usprawnia się w wiedzy dążąc do prawdy, wola zaś nabywa prawości jeżeli wybiera dobro. Podobnie w obszarze ciała, gdzie budujące się na materii zespoły przypadłości, zależne od otaczających substancji, podlegają działaniom pedagogicznym.⁶

Pole ludzkiej aktywności jest zdeterminowane przez formę obejmującą ciało i władze duchowe człowieka. Osoba ludzka działa zarówno fizycznie poprzez swe ciało, jak i duchowo, opierając się w swym poznaniu i postępowaniu na intelekcie i woli. W związku z tym poszczególne władze człowieka, tj. wegetatywne, zmysłowe

---

⁴ Tenże, *Ku etyce chronienia osób*, Warszawa 1991, 22.

⁵ Tenże, *Osoba zadaniem pedagogiki*, dz. cyt., 47.

⁶ Tenże, *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993, 18.

i umysłowe są w możności, by działać zgodnie ze swoją naturą czyli istotą w działaniu. Dwie ostatnie z wymienionych władz, ze względu na możliwość kontroli ich przez ludzką świadomość, mogą być przedmiotem usprawnienia, czyli uzyskiwać sprawności i cnoty.

Drugim z filarów pedagogiki pozostaje swoiście sformułowana etyka chronienia osób, jako bytów jednostkowych, w których istocie akt istnienia urealnia intelektualność⁷, wprost odnosząca się do metafizyki człowieka i jednoznacznie wskazująca cel pedagogiki – ku czemu wychowywać.

Zadaniem etyki pozostaje ustalenie, które z działań ludzkich chronią zgodnie z prawdą dobro osób, a określenie tych działań jest wskazaniem na normy wyboru działań chroniących.⁸ Ochronie tej podlegać muszą relacje powstające dzięki istnieniu i na jego przejawach zwanych transcendentaliami, z których trzy posiadają miano osobowych, a są to: wsparta na realności – relacja miłości, na własności prawdy – relacja wiary oraz relacja nadziei zapodmiotowana na transcendentalnej własności dobra spotkanych osób. Relacja miłości objawia się we współczuliwości, wręcz wzajemnym umiłowaniu osób, relacja wiary jest otwartością wobec ujawnianej prawdy - pryncypiów spotkanego bytu, zaś relacja nadziei jawi się jako ufność, że dobro w bytach osobowych będzie akceptowane i dostępne, że będzie trwało w powiązaniu między osobami.

Dokonując określenia zasad postępowania M. Gogacz zaznacza, że muszą to być pryncypia bezpośrednio kierujące działaniami, odnoszące się do słusznego celu.⁹ Z zakresu etyki ogólnej, trzy z nich warunkują wierne osobom postępowanie, a którymi są: kontemplacja, mądrość i sumienie. Kontemplacja to namysł intelektu, który w poziomie mowy serca skierowuje wolę do bytu według rozpoznanych relacji osobowych. Będąc miłującą afirmacją powiązań osobowych wyznacza cel postępowania zgodnego z ich dobrem polegający na ochronie osób. Jest to jednak możliwe przy wsparciu mądrości, która pozwala na ujmowanie dobra bytu z pozycji prawdy o nim. Dzieje się tak wówczas, gdy intelekt odbierając prawdę o bycie ukazuje ją woli jako dobro swoiste dla danego bytu. Funkcja sumienia przejawia się natomiast

---

⁷ Tenże, *Elementarz metafizyki*, dz. cyt., 75, 126.

⁸ Tenże, *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1998, 7.

⁹ Tenże, *Ku etyce chronienia osób*, dz. cyt., 172.

w jednoczesnym działaniu intelektu i woli. Intelekt jest skłaniany przez sumienie do liczenia się z dobrem przy rozpoznawaniu prawdy, ponieważ właśnie sumienie jest pryncypium tego, że człowiek chce dobra i unika zła.¹⁰

Można zatem wyznaczyć cel działań chroniących, rozpoznając powiązania z osobami, widząc skutki z pozycji ich przyczyn, a także dążyć do dobra zgodnego z rozpoznaną prawdą oraz unikać relacji niszczących na rzecz tych, które służą i chronią relacje i powiązane nimi osoby.

Jak zauważa M. Gogacz, w etyce szczegółowej nie wybiera się jej zasad lecz identyfikuje dominujące w kulturze zniekształcenia z dziedziny moralności, próbując jednocześnie wskazywać jak ich unikać, co już jednak mieści się w zakresie zasad pedagogiki szczegółowej.¹¹

Principia pedagogiki

Pedagogika realistyczna dotyczy przede wszystkim wychowania, które współdziałając z wykształceniem pozwala na pozostawaniu osób w trwałych powiązaniach z prawdą i dobrem. Określa się zatem zasady wyboru szczegółowych czynności, dzięki którym człowiek realizuje działania chroniące osoby oraz ich relacje istnieniowe i istotowe.¹² Należy podkreślić, że wykształceniu i wychowaniu podlegają we właściwy sobie sposób wszystkie władze człowieka zarówno duchowe nabywając sprawności, jak i zmysłowe w uzyskiwaniu nawyków poprzez zgodne z prawdą ujęcia swych przedmiotów. Decydujące w kwestii rozróżnienia pozostaje w tym przypadku rola rozumu, którego udział wskazuje co nazywamy sprawnością, a co bezrefleksyjnym nawykiem, ponieważ jak już stwierdzono, zakres sprawności w ludzkiej psychice sięga tak daleko, jak pozwala na to zasięg rozumu i woli¹³.

Korzystając w działaniu ze sprawności mamy do czynienia z szybko podjętą i wolną decyzją, podczas gdy używając nawyków człowiek jest niejako zniewolony przez zmysły, skłaniające go do pewnych aktów bez udziału intelektu, działając jakby automatycznie.

---

¹⁰ Tamże, 172-173.

¹¹ Tenże, *Osoba zadaniem pedagogiki*, dz. cyt., 79.

¹² Tamże, 48.

¹³ J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, T. I, Lublin 2000, 337.

Jak się okazuje, nawyki stają się pomocne w wielu ludzkich dążeniach służących dobru, lecz stanowią zagrożenie, gdy skłaniają osoby do czynów negatywnych pod względem moralnym, wówczas noszą miano nałogów.

Samo nabywanie sprawności, jak zauważył Tomasz z Akwinu, polega na powtarzaniu aktów coraz głębiej przenikających jakąś naturę swą formą, a pewną władzę duszy jakąś nową dyspozycją, co stopniowo doprowadza do sprawności¹⁴. Podobnie jak zaniechanie aktów lub wykonywanie aktów przeciwnych powoduje, że człowiek traci sprawność lub też ulega ona znacznemu osłabieniu.

W ogólnym ujęciu wykształcenie wyraża się więc w nabytej sprawności trafnego rozpoznawania bytów w ich wewnętrznej strukturze, a także w rozpoznawaniu przejawów istnienia i istoty, które współstanowią każdy byt. Wychowanie natomiast realizuje się w sprawności trwałego wiązania człowieka z prawdą i dobrem¹⁵.

Podobnie jak w etyce, także pedagogika, dzieląc się na ogólną i szczegółową, posiada swoje zasady kierujące wyborem działań kształcących i wychowujących osoby.

Jako pryncypia pedagogiki ogólnej M. Gogacz wymienia mądrość, wiarę i cierpliwość, które jako realne przyczyny, powodują rzeczywiste skutki w bytach. Dlatego też mądrość jako usprawnienie intelektu, od strony pedagogiki jest zasadą wyboru czynności, które każde z działań opierają na prawdzie i dobru, jako przejawów istnienia bytu, podmiotujących relacje osobowe. Mądrość czyni zatem poznanie i ludzkie decyzje sposobem chronienia osób.¹⁶ Wiara zaś jako relacja zaufania, opiera się na prawdzie, będącej własnością istnienia, udostępniających się sobie osób. Dzięki temu odczytujący prawdę intelekt może uczestniczyć w relacji poznania.

Cierpliwość, jako sprawność woli jest w pedagogice zdolnością do powtarzania w człowieku doznawania dobra w celu utrwalenia relacji nadziei, skłaniającej do trwania w powiązaniach z osobami w miłości i wierze.¹⁷

---

¹⁴ Summa Theologiae, I-II, 51, 3, resp.: "... habitus virtutis non potest causari per unum actum, sed per multos".

¹⁵ M. Gogacz, *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993, 28.

¹⁶ Tenże, *Osoba zadaniem pedagogiki*, dz. cyt., 80.

¹⁷ Tamże, 49.

Aby człowiek mógł czerpać z kultury¹⁸ to co prawdziwe i dobre, wystrzegając się pułapek w postaci fałszu i zła, musi oprzeć się na pryncypiach pedagogiki szczegółowej. Dokona tego dzięki mądrymu i prawemu wychowawcy, który wspomaga w wyborze prawdy i dobra (zasada pokory), któremu przede wszystkim musi zaufać (zasada posłuszeństwa) i uwierzyć (zasada wiary) ponadto zgodzić się na odrzucenie fałszu i zła (zasada umartwienia) oraz kierować się w życiu raczej do osób niż rzeczy, które mają tym osobom przede wszystkim służyć (zasada ubóstwa). Filozof podkreśla przy tym, że wychowanie musi być wsparte na relacji miłości, która zabezpiecza je przed przekształceniem się w jedną z form tresury osób, motywowanych poprzez kary i nagrody. To miłość bowiem czyni posłuszeństwo radością sprawiania dobra, jako spełniania życzeń osoby miłowanej.¹⁹

Cele wykształcenia i wychowania

Skutkiem wychowania opartego na realistycznej pedagogice jest wewnętrzna harmonia człowieka, polegająca na podporządkowaniu woli intelektowi, a uczuć i emocji temu, co intelekt ukazuje jako prawdziwe a wola odbiera jako właściwe dla siebie dobro. Zamiarem wychowania i kształcenia jest aby w postawach osób przejawiała się ich wolność, będąca wiernością prawdzie uznanej za dobro, bez względu na trudności i atrakcyjność ujęć fałszywych.²⁰

Efektom wychowania i kształcenia intelektu i woli są metanoia i humanizm, gdzie metanoia będąc zmianą myślenia, polega na gotowości przyjęcia tego, co słuszniejsze, prawdziwe i lepsze, a porzuceniu tego co gorsze i mniej słuszne.

Humanizm jest pochodnym metanoi ponieważ jest skutkiem działań człowieka, jego wierności prawdzie i dobru, a przez to zabiegania o trwanie wśród ludzi relacji osobowych miłości, wiary i nadziei, wspartych na istnieniu osób.²¹

Metanoia i humanizm wzajemnie się warunkują, bowiem nie jest możliwe kształcenie i wychowanie bez ludzi jako ich podmiotów, również środowisko osób

---

¹⁸ Należy doprecyzować, iż Mieczysław Gogacz definiuje kulturę w dwóch aspektach, podmiotowym - jako zespół wewnętrznych usprawnień intelektu i woli człowieka, uzyskanych na skutek wykształcenia i wychowania oraz przedmiotowym, gdzie kultura jawi się jako zespół dzieł wyrażających mądrość i prawość bądź też fałsz i zło. Por. *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993, 36.

¹⁹ M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki*, dz. cyt., 49.

²⁰ Tenże, *Modlitwa i mistyka*, Warszawa/Struga 1987, 140.

²¹ Tenże, *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985, 17.

ginie, jeżeli nie chroni się relacji osobowych, gdy w kulturze dominują fałsz i zło, a człowiek jest środkiem do osiągnięcia celów, traktowanym przedmiotowo.

W celu skutecznej ochrony środowiska osób, aby mogło realizować się spotkanie ludzi w miłości, wierze i nadziei, trzeba zabiegać o zapewnienie każdemu człowiekowi rozwoju i kształcenia jego rozumności poprzez wiedzę aż do etapu mądrości, a także starać się o takie wychowanie jego wolności, aby wybierał to co najlepsze.²² Dlatego też, kształcenie i wychowanie należy opierać na osobach mądrych i dobrych, gdyż to one nie zawodzą lecz uczą mądrości i trafnych decyzji, czego nie mogą uczynić instytucje czy wytwory techniki.

Podsumowanie

Realistyczna pedagogika w ujęciu tomizmu konsekwentnego wyznacza metody osiągnięcia wewnętrznej integracji ludzkich działań, pozwalających na stawanie się osobom ludzkim rozumnymi i wolnymi. Dzięki mądrości, poprzez nieustanną metanoię możliwe jest współtworzenie kultury humanistycznej, wiernej prawdzie i dobru osób. Poprzez praktyczną i konsekwentną realizację zasad tej pedagogiki pozostajemy wierni osobom, unikamy zagrożeń i pułapek, często powstających w ramach zmiennych mód edukacyjnych, czy też błędów systemu edukacji.

Bibliografia

1. Mieczysław Gogacz, *Ku etyce chronienia osób*, Warszawa 1991r.
2. Mieczysław Gogacz, *Elementarz metafizyki*, Warszawa 1998.
3. Mieczysław Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki*.
4. Mieczysław Gogacz, *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993.
5. Mieczysław Gogacz, *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1998.
6. Mieczysław Gogacz, *Modlitwa i mistyka*, Warszawa/Struga 1987.
7. Mieczysław Gogacz, *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985
8. Jacek Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, Lublin 2000.
9. Tomasz z Akwinu *Summa Theologiae*, Textum Leoninum Romae 1888 editum.
10. Dawid Pełka., *Pedagogika jako dyscyplina filozoficzna w ujęciu Mieczysława Gogacza*, w: *Studia Philosophiae Christianae*, Warszawa 2006.

---

²² Tenże, *Filozoficzne aspekty mistyki*, Warszawa 1985, 92.